

תענית טז

משה שווערד

1. שערים מצויינים בהלכה

דף טז. איכא בינייהו דגלי מבי כנישתא לבי כנישתא. פירשו רש"י ותוס' דמשום גלות איכא ומשום פרהסיא ליכא. וצריך ביאור מאי גלות איכא בזה. ונראה עפ"י מה דאיתא במס' ע"ז (י"ט.) אין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ, ופרש"י לא ישנה לו רבו אלא מסכת שהוא מבקש הימנו, שאם ישנה לו מסכת אחרת אין תלמודו מתקיימת, לפי שלבו על תאוותו. ובשו"ע (יו"ד סוס"י רמ) כתב, דתלמיד שרוצה ללכת למקום שהוא בטוח שיראה שם סימן ברכה בתלמודו, ואביו מוחה בו, אינו צריך לשמוע לו [ועי' בתפא"י (אבות פ"ד מי"ד)]. ובפת"ש (שם) כתב באחד שהיה רוצה לילך להתפלל לביהכ"נ אחר מפני ששם מתפללין ביותר כוונה, ואמו מוחה בו אינו צריך לשמוע לה. וכ"כ בתשו' הרדב"ז (ח"ג סי' תתקי) דאין אדם לומד ומתפלל אלא במקום שלבו חפץ. ולפ"ז הוי הכא צער להם, דגלי מבי כנישתא שהם חפצים ללמוד ולהתפלל שם, לבי כנישתא אחריתא. [ובמג"א (סי' תרעט ס"א) כתב, דלבי כנישתא לאו דוקא, דה"ה בית אחר דלא גרע מרחוב, אלא דקרא ליה בני כנישתא, משום דבאותה שעה נעשה ביהכ"נ. ודבריו צ"ע דהא איתא בגמ' מגילה (כו.) דחכ"א רחובה של עיר אין בו משום קדושת ביהכ"נ, וכ"ה ברמב"ם (תפלה פ"א הכ"א) ובשו"ע (או"ח סי' קנד ס"א).

2. רמב"ם יד החזקה הלכות תפלה ונשיאת כפים פרק יא

(כא) רחובה של עיר אע"פ שהעם מתפללין בו בתעניות ובמעמדות מפני שהקיבוץ רב ואין בתי כנסיות מכילין אותן אין בו קדושה מפני שהוא עראי ולא נקבע לתפלה וכן בתים וחצרות שהעם מתקבצין בהם לתפלה אין בהם קדושה מפני שלא קבעו אותם לתפלה בלבד אלא עראי מתפללים בהן כאדם שמתפלל בתוך ביתו:

3. מעשה רקח על הלכות תפלה ונשיאת כפים פרק יא הלכה כא

מפני שהקיבוץ רב וכו'. טעם זה שכתב רבינו לא נמצא שם בגמרא ובפרק סדר תעניות (תענית דף ט"ז) אפילו אמוראי דלמה יוצאים לרחוב ר' חייא בר אבא אמר צעקנו בצנעא ולא נענינו נבזה עצמינו בפרהסיא.

ריש לקיש אמר גלינו גלותינו מכפרת עלינו ע"כ הרי דבין למר בין למר אין הטעם מפני שהקיבוץ רב וכו' והרב מעיל שמואל ז"ל תירץ דצ"ל דטעם זה שכתב רבינו לא קאי אלא אמעמדות דסמיך וכו' ע"כ ועוד אפשר דאין הכי נמי דעיקר הטעם שהיו יוצאים לרחוב היה בשביל הקיבוץ הרב וכו' אלא דאפ"ה בעי בגמרא דלמה יוצאים לרחוב אי משום הריבוי עם שלא היה הבית הכנסת מכילן אכתי היו יכולים לישב קצתם חוץ לביהכנ"ס בעזרה או באיזה מקום סמוך ולא יעשו פרסום גדול כזה לצאת לרחוב להתפלל ולזה תירצו וכו' ועיין בדברי רבינו פ"ד דהלכות תענית.

4. בן יהודע על תענית דף טז/א

נבזה עצמינו בפרהסיא. קשה מאי בזיון איכא בזה שהם מבקשים רחמים בפרהסיא, ואם בעבור הנחת האפר דמניחין שם, הנה כשהיו בצנעא בבית הכנסת לא נתבזו שלא הניחו אפר, ועוד בפרושא אתמר על הזמנה ולא על האפר. ונראה לי בס"ד כי בעת שישראל עושים סליחות ותחנונים על גשמים או על איזה צרה שלא תבא ואין נענים, הם מתבזים הרבה בעיני האומות, כי אומרים איה המה דבריתם שאתם אומרים מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו בכל קראינו אליו, ולכן אומרים בזינו עצמינו (כצנועה) [בצנועה] בבית הכנסת שצעקנו ולא נענינו, ובזה נתבזינו אצל בני האומות ששמעו בדבר הזה, ועתה נבזה עצמינו בפרהסיא ברחוב העיר, שהכל רואין אותנו בעיניהם, ובודאי אחר כך ילעגו לנו כאשר רואין שלא נענינו:

5. תפארת ישראל - יכין מסכת תענית פרק ב משנה א

(ב) התיבה. הארון עם הס"ת, לומר כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעונונו, ר"ל שע"י עונונו יתהווה רעבון, ונצטרך להתבטל מעסק התורה עי"ז, [אב"י ל"מ נ"ל כפשוטו, דבמה שחטאנו בזינו התורה לכלי להשיגה במצותיה, וזהו שכ' רש"י [דט"ז א'] בד"ה בעונונו ודווי הוא, וזה כדברינן]:

6. ילקוט ישעיהו

בעונונו. בספר שאילת חמדת צבי (ח"א סי' יב
אות יז ח"ב סי' יד אות כז) מקשה: מנלן לעשות כן
ולגרום בזיון לס"ת. ותירץ: דבאמת זהו קושיית
הגמ' בסמוך, דקאמר ולמה נותנין אפר מקלה
ע"ג תיבה, פי' הרי זה בזיון ס"ת, ומנלן דמותר
לעשות כן. ומשני: עמו אנכי בצרה, היינו מאחר
דאמרינן למה יוצאין לרחוב, שצעקנו בצנועה
ולא נענינו, נבזה עצמינו בפרהסיא, וכן אמרינן
למה מתכסין בשקין וכו', מאחר שכנסת ישראל
מתבזה, גם תוה"ק מתבזה אתם, משום עמו אנכי
בצרה וגו'.

ולמה מוציאין את התיבה וכו' אמר ריב"ל
לומר כלי צנוע היה לנו ונתבזה

7. ילקוט ישעיהו

הרי אנו חשובים לפניך כמתים. סתם פשט
הדבר, היינו שאומרים מחמת שברון לב,
אם לא תעזרינו חשובים אנו כמתים. וכן פי'
הטור (או"ח סי' תקעט). אבל הרמב"ם (הל' תעניות
פ"ד הי"ח) פירש: כלומר, הרי אתם מתים כאלו
(עתידיים אתם למות כאלו), אם לא תשובו מדרכיכם.
וכ"ה בשו"ע או"ח (תקעט ס"ג).

8. תוספות מסכת תענית דף טז עמוד א

אפר מקלה - פירוש אותו אפר הוה מדבר הנשרף מעצמות אדם כדי לזכור עקידת יצחק דאלמלא שלא היה בא אלא כדי לומר שהרי אנו לפניך כאפר כמו כן מהני עפר סתם והיינו פירוש איכא בינייהו עפר סתם.

❖ עיין במראה מקומות לדף טו לבירור הענין

9. חידושי הריטב"א מסכת תענית דף טז עמוד א

הא דאמרינן למה מתכסין בשקין ולמה יוצאין לבית הקברות, לא מצינו זה בשום מקום שאמר זה לא במשנה ולא בברייתא אלא שהם היו נוהגים כן, וכבר כתבנו בפ"ק דר"ה (ט"ז א') כיוצא בו שהוא שאלה על המנהג, ודבר פשוט הוא שאין יציאתם לבית הקברות להתפלל שם שאסור להתפלל בבית הקברות משום לועג לרש, וכל שכן שאסור בקברי גוים, וברחוב הוא דמתפללין כדאיתא במגילה בפרק בני העיר (כ"ו א'), אלא להכניע לבם שהם חשובים כמתים, או כדי שיבקשו המתים עליהם רחמים היו יוצאין שם אחר שהתפללו.

10. מהר"ץ חיות מסכת תענית דף טז עמוד א

גמ' למה יוצאין לבית הקברות. נ"ב הנה במשנה שלנו לא נזכר מאומה מהליכה לבה"ק. ורש"י הרגיש בזה וכ' דסמך ע"ד הירושלמי. ומכאן ראייה לדברי רב אלפס שכ' סוף עירובין דש"ס ירושלמי היה כבר מסודר לפני חותמי תלמוד בבלי ועי' בספר יד מלאכי ח"ב כללי ב' התלמודים שהביא דברי רבינו יהונתן דמפ"ז אין אנו חוששין לירושלמי נגד הבבלי דאותן רבנן שסדרו הבבלי הביאו בו אותן הסברות שהם כהלכה הנאמרות בירושל' ורוב תלמוד בבלי מן הירושלמי נובע כגון דברי ר' יוחנן ור"ל וכל הנקראים בשם רבי ע"ש ומכאן ראייה גמורה שהרי מקשה כאן ביה"ק למה על ענין שאין לו שום רמז בבבלי רק סמך על מה שמבואר בירוש' ועי' (נדה ח' ע"א) ואמר ר"א הלכה כר"א דאומרה ברכה רביעית בפ"ע וכ' רש"י ד"ה ואמר ר"א בירוש' ברכות ע"ש ראינו גם שם דהבבלי סמך על ענין המבואר בירוש':

11. תוספות מסכת תענית דף טז עמוד א

יוצאין לבית הקברות - מכאן נוהגין בכל מקום לילך לבית הקברות בט' באב שהרי ט"ב הוי תענית צבור כמו שהיו עושין מפני הגשמים.

12. ילקוט ישעיהו

כדי שיבקשו עלינו רחמים. הרי לנו שהמתים יודעים בצער אחרים, וכן מסקינן בברכות (יט, א) דהמתים יודעים בצער אחרים. ובגליון הש"ס מציין לתוס' במסכת סוטה (לד, ב ד"ה אבות), ע"כ. דאמרינן שם: דכלב השתטח על קברי אבותיו שיבקשו עליו רחמים שינצל

מעצת מרגלים. והקשו התוספת: הרי מסקינן בגמ' ברכות דמתים לא ידעי בצער אחרים, ואפילו האבות. ותירצו: דעל ידי תפילה שזה מתפלל, מודיעין להן שכך נתפלל, והכי אמר בפ"ב דתענית ולמה יוצאין וכו' (ועי' במלוא הרועים (בסוטה) שהקשה על דברי התוס', דאדרבה בברכות אמרינן דמתים ידעי ועי' מש"כ (שם) בהגהות בן אריה ובספר מנחת יהודה (שם) יישב דברי התוס', ואין כאן מקומו).

קצא

שלח

דשאר עמין כד אתאן לגבי מיתיהון אתיין בחרשין כו', וישראל אתאן למתיהון בתשובה ובתבירו דלכא לקמי הקב"ה וכו'".

ביאור הדברים לפי פירוש "הסולם": אמר ר' ייסא: בשעה שהעולם צריך לגשמים, למה הולכים אל המתים להתפלל, והרי כתוב 'דורש אל המתים', ואסור? והשיב לו, שמה שנאסר בפסוק 'דורש אל המתים' הוונה לרשעי עולם מעובדי עבודה זרה, שגם בחייהם קרויים מתים, אבל ישראל שהם צדיקי אמת, קרא עליהם שלמה 'ושבח אני את המתים שכבר מתו', כלומר: שכבר מתו בפעם אחרת – כאשר המיתו את עצמם על התורה, ועתה הם חיים! ועוד הוסיף ואמר: שאר העמים, כאשר הם באים למתים שלהם, באים בכשפים כדי לעורר עליהם המינים הרעים, ואולם ישראל, לעומת זאת, באים למתים עם הרבה תשובה לפני הקב"ה, בשבירת הלב ובתענית, והכל כדי שהנשמות הקדושות תבקשנה רחמים עליהם לפני הקב"ה, והקב"ה מרחם על העולם בשבילם!

ב"ה – יורה דעה, סוף סימן ריז; וזהו עם פירוש ה"סולם" – פרשת אחרי

אלא שהמהרי"ל הציב לכך סייג ברור, וכך כתב בהלכות תענית (הובאו דבריו באליהו רבה, אורח חיים סוף סימן תקפא): "שנוהגים להשתטח בבית הקברות, מקום מנוחת הצדיקים, והוא מקום קדוש וטהור. והמשתטח אל ישים מגמתו נגד המתים אך יבקש מהשי"ת שיתן אליו רחמים בזכותם".

אולם על כך העיר הגאון בעל "פרי מגדים" (אורח חיים סוף סימן תקפא), שבסידור מענה לשון יש תפילות שאומרים על הקברים, ומלשון התפילות משמע קצת שמבקשים מאת הנפש שיליץ טוב בעדנו!

קושיא נוספת הקשה המהר"ם שיק בתשובותיו (אורח חיים, סימן רצג): הלא אמרו חז"ל (ילקוט שמעוני מלכים א', רמז רכב): "הגיע לאדם צרה – לא יהא קורא לא למיכאל ולא לגבריאל, אלא יקראני ואענהו, וכן הוא אומר: 'כל אשר יקרא בשם ה' ימלט'", והיינו שאסור לנו לעשות אמצעי בינינו לבין הקב"ה, ואיך נתפלל שנשמת האבות יתפללו וימליצו טוב בעדנו? ובכל מקרה, הוא מוסיף, קשה להבין איך מועילה תפילה שמתפללים אחרים בעד אדם?

אלא – יישב המהר"ם שיק – שורש הדבר הוא על פי מה שהורו לנו חז"ל שהמתים מצטערים בצער החיים, וכדברי רש"י על הפסוק (במדבר כ, טו): "וירעו לנו מצרים ולאבותינו – מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על

הליכת כלב לחברון – ופולמוס התפילה על הקברים

הליכתו של כלב להשתטח על קברי אבות חברון, הוזכרה בדברי כמה מן הפוסקים, שדנו בעצם התפילה על קברים – מה עניינה והאם אין בה חשש "דורש אל המתים"?

הב"ח (יורה דעה, סוף סימן ריז) הביא בשמו של הגאון רבי חיים פלטיאל (מבעלי התוספות, וכנראה תלמיד חבר של המהר"ם מרוטנבורג), שהנודרים לילך לבית הקברות, קצת היה נראה כדורש אל המתים. ומה שכלב השתטח על קברי אבות - התפלל להקב"ה והלך לשם כדי להתפלל במקום קדושה, כדי שתהיה תפילתו נשמעת, כפי שנאמר באברהם (בראשית יט, כז): "אל המקום אשר עמד שם", הרי שהמקום גורם, אי נמי מי שביזה את המת ולכבודו משתטח על קברו – זה מצינו, אך נשים ובני אדם שאינם יודעין זה, לא ידעתי הליכתן למה".

אולם הב"ח עצמו כותב: "ומיהו כבר החזיקו במנהג זה, ויש לזה סמך בספר הזוהר. ודוקא להשתטח על קברי אבותיו ולהתפלל לפני השם יתברך על כל צרה שלא תבוא בזכות אבותיו הנקברים פה, וכיצא בזה, וכבר נתקנו סדרי תפלה על זה, ואין לשום מורה למנוע ולבטל מנהג זה". עד כאן מדברי הב"ח".

כאשר הב"ח כותב שיש לכך סמך מדברי הזוהר, כוונתו לדברי הזוהר הקדוש בפרשת אחרי מות (דף עא.): "אמר רבי ייסא: בשעתא דאצטריך עלמא למיטרא, אמאי אזלינן לגבי מיתייא והכתיב 'דורש אל המתים' ואסיר? א"ל וכו' 'דורש אל המתים' – אל המתים דייקא, דאינון חייבי עלמא, דאינון מעמין עובדי עבודה זרה דאשתכחו תדיר מתים, אבל ישראל, דאינון זכאי קשטו, שלמה קרא עלייהו 'ושבח אני את המתים שכבר מתו' – בזימנא אחרא ולא השתא, והשתא אינון חיים. ועוד

ישראל", וכפי שהביאו חז"ל מעשים המוכיחים על כך (עין מסכת ברכות, תחילת פרק שלישי), כי נשמות המתים יודעות על הקורה בעולם הזה, ואף אם אין אנו מבינים ויודעים מהי מהותה של ידיעה זו – ודאי אמת ויציב כדברי חז"ל. ואם כן, כאשר באים החיים בעת צרה להשתטח על קברי המתים, לומר שאין לחיים ישועה אם לא ירחמו עליהם מן השמים – ודאי המתים מצטערים עוד יותר, ואם יש להם זכות ואינם ראויים להצטער על צרות החיים, אזי הקב"ה מרחם על החיים בזכותם.

והדברים יתבארו לאור דברי **בעל העקידה** (בפרשת ויגש), שמידתו של הקב"ה היא, שאף אם נתחייב אדם עונש, אם עונשו יפגע גם בצדיק – אין מעניש אותו, וכך גם אם החייב בעונש הוא אדם שאחרים צריכים לו, כגון חכם או רופא וכו', שכן "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו", והעונש מוטל רק במידה והוא צודק מכל צדדיו וכלפי כל מי שייזק מעונש זה. ועל כן ביקש אברהם אבינו "חלילה לך להמית צדיק עם רשע", כלומר: שאם הצדיק יצטער מעונש הרשע – יש לפטור את הרשע מעונשו!

ולפי זה, אמר המהר"ם שיק, מבואר ומיושב מנהג התפילה על קברי אבות, כי התורה לא אסרה אלא ליתן א-לוקות לשום נברא, אפילו למלאך, ולכן אסור להתפלל אליהם שימליצו טוב עבורנו, כי בזה נותן להם כח ושררה, אך לא כן המתפלל על קברי צדיקים כדי שיתפללו בעדנו, אין נותן להם שררה בזה אלא מודיע להם צערו כדי שיצטערו עימו ועל ידי צערם תבוא לו תשועה מאת הקב"ה – תפילה שכזו אין מקום לאסור!

יש בנותן טעם להביא תוספת נפלאה המובאת בשמו של הגאון רבי צבי פסח פראנק, רבה של ירושלים, על דברי רש"י: "מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על ישראל". לאור זה, אפשר להבין את מה שאומרים בתפילת הזכרת נשמות: "וינותו בשלום על משכבם", דהיינו: שתהיה להם מנוחה שלמה בקבר, על ידי שבניהם וצאצאיהם לא יסבלו צרות וממילא האבות לא יופרעו ממנוחתם בקברם...

מהרי"ל (מנהנים) – הלכות תענית; "פרי מגדים" – אורח חיים, סוף סימן תקפא; שו"ת מהר"ם שיק – אורח חיים, סימן רצנ; "הגדת חכמי ירושלים" – עמוד עץ

בעקבות כל זאת, דן הגאון רבי יצחק יעקב ווייס, גאב"ד העדה החרדית ירושלים ובעל שו"ת "מנחת יצחק", בויכוח שהתעורר בעת השתטחות על ציונו של הגאון בעל חת"ם סופר, כאשר חלק מן המתפללים הניחו על הציון פתקאות (קוויטלך) עם

שמותיהם, בעוד אחרים טענו לעומתם שמאחר וכתבו הפוסקים שהמתפלל על קברי צדיקים אל ישים מגמתו נגד המתים אלא יבקש מהקב"ה רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר – אם כן לא שייך לשים פתקאות על קברי צדיקים, שהרי התפילות והבקשות אינן לצדיקים אלא להקב"ה!

בעל "מנחת יצחק" מאריך בדבר, והוא מביא את ביאורו הנ"ל של המהר"ם שיק, שעל פיו אין חשש דורש אל המתים כאשר מתפלל שהצדיקים המצטערים בצער החיים ימליצו טוב בעדנו, ומשום שצדיקים במיתתן קרויים חיים, ואם כן יש ענין גם למנהג של הפתקאות – כמו שנותנים לצדיקים חיים.

עוד הוא מביא, שכסברת המהר"ם שיק כתב גם רבו, הגאון בעל חת"ם סופר בתשובותיו (אורח חיים, סימן קס"ו), בשם המהר"ל מפראג, שדרך העמיד מליץ בין מלך להדיוט כשאין ההדיוט חשוב וספון לפני המלך, או אינו יכול להטעים דבריו כראוי, ומכיוון שישראל לפני מלאכי השרת, ואינם צריכים מליץ לפני אוהבם יתברך שמו, והוא מקבל בסבר פנים יפות אפילו בלשון עילגים וגמגום, אם כן המליץ הלז אינו אלא קטנות אמונה חלילה, אך כל ישראל שותפים וגוף אחד ונפש אחד, וכשאחד מצטער – גם חבירו מרגיש ועמו מצטער. ועל דרך זה אמרו "המתפלל על חבירו צריך שיחלה עצמו עליו", דהיינו: שייראה גם הוא חולה, וכיון ששניהם בצער, טוב שיכנס הראש משיכנס הרגל וכו', כיון ששניהם בעלי דברים ולא כמליץ בעד אחר.

בדרשותיו (דרוש ל"ח תמוז תקס"ט), הוסיף החת"ם סופר וביאר לפי זה את מה שאמרו חז"ל (שבת קיט:): "כל המבזה תלמיד חכם – אין רפואה למכתו". שכן לכאורה יש לתמוה על מה שאמרו "המתפלל על חבירו צריך שיחלה עצמו עליו, שנאמר 'יחל משה'", יש לתמוה: איך תועיל תפילת זה על חבירו? אבל הענין הוא, שהואיל וכל ישראל נפש אחד, נמצא גם חליו של זה כואב לזה, והרי זה כאילו פיו של אדם מתפלל שירפא לו מכאב אצבעו, וזו הכוונה "צריך שיחלה עצמו", כלומר: שייראה כאלו הוא עצמו חולה עליו, ועל ידי זה תתקבל תפילתו כאילו מתפלל על עצמו. אולם המבזה תלמיד חכם – ודאי אינו סובר שהוא נפש אחד וגוף אחד, ואם כן אין רפואה למכתו, ולשיטתו לא תועיל עליו תפילת תלמיד חכם!

נציין עוד לדעתו של האדמו"ר רבי יואל טייטלבוים מסאטמר, שכתב שכל ענין ההליכה על הקברים אינו ענין אלא לבני אדם גדולים וצדיקים היודעים ומבינים סודן של הדברים, והוא ענין התנדבות נפש בנפש כמבואר בזוהר הקדוש. ומקור לכך נמצא בדברי הרשב"ם (בבא בתרא נח. בד"ה רבי בנאה), וזה לשונו: "רבי בנאה אדם גדול

וחשוב היה, לפיכך ניתן לו רשות ליכנס בקברי צדיקים, אבל אחר לא, כדאמרינן: 'גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן'. והמהרש"א בחידושי אגדות (שם) הוסיף שלכן עמד אליעזר עבד אברהם בפתח המערה שבה נטמן אברהם אבינו – כדי שלא ייכנס אליה מי שאינו ראוי לכך!

שו"ת חת"ם סופר – אורח חיים, סימן קס"ו; דרשות חת"ם סופר – דרוש לח' תמוז תקס"ט; שו"ת "מנחת יצחק" – חלק ח' סימן נג; "על הנאולה ועל התמורה" – אות קח

(עוד בענין זה: עיין "כמוצא שלל רב" – ספר בראשית, עמוד שכה, במה שהובא בשמו של הגה"ק רבי אלחנן וסרמן הי"ד זצ"ל)

14. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן מג

ו. אם מותר ללכת לקברי אבות וקברי צדיקים בעת צרה לבקש רחמים, ואמירת הסליחות דמלאכי רחמים ומידת הרחמים עלינו התגלגלי

ובדבר אלו ההולכים בעת צרה לקברות אבותיהם ולקברות הצדיקים לבקש רחמים מהשי"ת, אם יש בזה משום דורש אל המתים. עיין בש"ך יו"ד סימן קע"ט ס"ק ט"ו שמביא מתשובת מהר"ח שמפקפק בזה,

ומהב"ח ס"ס רי"ז שאין איסור בדבר. הנה בהא שנמצא בפיוטים ובסליחות שמבקשים למלאכים שיתפללו עבורנו, כהא דמלאכי רחמים, וכהא דמידת הרחמים עלינו התגלגלי, חזינן שאיכא מחלוקת. דבעלי הפיוטים שהיו ג"כ

גדולי ישראל, הרי תיקנו והנהיגו לומר כן. אבל הרבה מרבתינו האחרונים אוסרין זה, ובח"ס חאו"ח סימן קס"ו הובא ממהר"ל מפראג שמיאן לומר פיוט דמכניסי רחמים בסליחות. וכתב שם בסוף, דלדבריו דמהר"ל יש למנוע מלומר פיוט דמלאכי רחמים, וסליחת י"ג מידות האמורות בחנינה. והתח"ס עצמו אמר סליחות אלה עם הציבור, ורק במכניסי רחמים היה מאריך בנפילת אפים עד שהגיע ש"ץ לשומר ישראל, וממילא לא היה אומר. ומשמע מלשונו שאף שלא אמר טעם שלא כמהר"ל מפראג, מ"מ אמר זה עם הציבור.

ומצינו בסודור עיון תפילה, שהגיה במקום מלאכי רחמים חלו נא, שיאמרו יחלו נא פני. וזכרנו ש"א הגאון זצ"ל לא אמר בשום מקום בסליחות ובפיוטים שהלשון הוא כמבקשים מהמלאכים, אך בפיוט מלאכי רחמים היה אומר אבות העולם אהובי עליון חלו נא, ובסליחת י"ג מידות שאומרים בחמישי לעשי"ת וביו"כ בתפילת נעילה, היה אומר מדת הרחמים עלינו נגלגלה ולפני קוננו תחיתנו נפילה ובעד עמנו רחמים נשאלה - אף ש"א"א להגיה זה בלשון המחבר ר' אמת, שהרי נגמר בלשון הקרא כי כל לבב דיו וכל ראש לחלי - וכן אני נוהג בעצמי אחריו. ועתה ראיתי בסודור אצור התפלות בהמבוא באות ג', שהביא שהגאון ר' חיים מוואלאזין היה אומר ג"כ תחת מלאכי רחמים חלו נא, בלשון אבות העולם אהובי עליון חלו נא. ואולי מה שאמר כן אאמ"ר זצ"ל, היה משום ששמע שכן אמר הגר"ח מוואלאזין. וכן לא היה אומר אאמ"ר זצ"ל בליל ש"ק, כשאומרים שלום עליכם, את החרוז ברכוני לשלום מטעם זה.

וטעם המתירין שהיו ג"כ גאוני עולם מרבתינו הראשונים, מוכרחין לומר דזכרון דהם מלאכים שנתמנו מהשי"ת שיהיו סגורים עלינו לפניו מאיזה טעם, אף שיועד בעצמו כל הסגוריא ויתר מהמלאכים, לכן שייך שנבקשם שיעשו שליחותם באהבה, ויסיפו גם בקשה לבד עצם מעשה הסגוריא. שהרי על מה שהם כבר שלוחים מהשי"ת, שייך שיתפללו על שליחותם שיקבל השי"ת סגוריא שלהם. ואין זה בכלל האיסור להתפלל ולבקש מהמלאכים שום דבר, כדבחי' הרמב"ן בפירושו בחומש פ' וישלח (ל"ב, ל') על הקרא דאמר המלאך ליעקב למה זה תשאל לשמי, שאמר אין לך בדיעתי שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה לבדו אם תקראני לא אענך וגם מצרתך לא אושיעך. שלכן על הדבר שנשאלו המלאכים, כמלאכי הסגוריא ומלאכים הממונים להיות מליצי יושר, כמפורש בקראי (איוב ל"ג, כ"ג) ובגמ' (שבת ל"ב ע"א), שייך לומר שניתן להם לרשות אף להמליץ ואיך לעשות הסגוריא. ורק זה מותר לבקש, שיעשו זה באהבה ובשמחה כדאשכחן במלאך גבריאל (פסחים קי"ח ע"א - ב), ועל דרך זה הוא מה שתיקנו בסליחות ובפיוטים. והאוסרין, אולי סברי דגם על מה שבידי המלאכים אין להתפלל להם ולבקש מהן, אלא להתפלל ולבקש מהשי"ת שהוא יעשה לנו כל בקשתנו לטובה. ואם הוא רוצה בסגורים מאיזה טעם, יעמיד השי"ת ממילא כשישמע תפילותינו סגורים טובים ומליצי יושר טובים.

עכ"פ במלאכים לכו"ע אסור לבקש שהם יעשו דבר עבורנו, וגם לא שיקשו מהשי"ת עבורנו בדברים שלא שייכי המלאכים. אך איכא מחלוקת רבותינו הראשונים לבקש מהם שהם בשליחותם יעשו באופן היותר טוב לפנינו, דיש אוסרין גם זה. אבל לבקש אדם כשהוא בחיים להתפלל ולברך, הוא דבר הראוי והנכון. ...

אך לאדם שמת, שכבר לא שייך שהוא יתפלל, אלא שנשמתו שהיא בגני מרומים שייך שתתפלל עבור אלו החיים, שלא לו דטובים דלמלאכים אסור יש לעיין אם גם לבנ"א שמתו אסור. ולמה שכתבתי, הא אף המתירין לבקש מהמלאכים הוא רק בדבר שנשלחו המלאכים, שבנשמות משמע שלא שייך זה. א"כ גם להמתירין לבקש ממלאכים נמי יש לעיין בנשמות, דהוא לבנ"א שמתו, או שנשמות מבנ"א שמתו עדיפי, וגם לדעת האוסרים לבקש מן המלאכים מותר לבקש מהנשמות. דמצד הסברה יש טעם לכאן ולכאן. דנשמות דאינשי אחר שמתו, שאין מחוייבין במצוות שוב, דבמתים חפשי, וליכא עלייהו חיוב להתפלל ולבקש רחמים, אסור לנו, ואף לבניהם שהן בחיים אסור, לבקש מהם שיתפללו ושיברכו. ורק שהבנים שהן בחיים, ואף אחרים, בעצמן שייך שיתפללו להשי"ת, שיענה אותם בזכות הצדיקים שהרבו זכיות בחייהם, שהם ג"כ מצטערין בצער בניהם, כדאסיק הגמ' בברכות דף י"ח ע"ב. וכמו כן דאי מצטערין בצער כל שהיו מכירין אותו, וכל"ש בצער כל ישראל. אבל לבקש מהם שהם יתפללו אסור, כמו שאסור להתפלל למלאכים. וממילא הם עוד גריעי, דלא נמסר להם שליחות מהשי"ת, ואף אם נמסר הרי לא ידעין מזה.

וגם יש סברא לומר שעדיפי לענין זה מהמלאכים. דמאחר דהם ידעי בצערא דאינשי בהאי עלמא, כדמסיק הגמ' בברכות, שלכן מצטערין מזה גם בעצמן, ושייך שנעורר אותם בבקשה להם שיתפללו ויבקשו מהשי"ת שישלק הצרות מעלינו. ואף בלא זה שמצטערין גם בעצמן, הא עליהם לחוש לצער בניהם וגם לצער כל ישראל, והמלאכים אולי לא מרגיש כל כך בצערא דאינשי.

ולכן פליגי בזה. דהשי"ח בשם מוהר"ח בתשובה סובר שאסור לבקש מהנשמות כמו שאסור לבקש ממלאכים. אבל מחמת שאיכא טעם דסברא גם לומר שעדיפי ממלאכים, לזה הוצרך לאסור זה מקרא דודורש אל המתים (דברים י"ח, י"א). אבל אף שהקרא אינו מיותר, דהא מפורש בברייתא בגמ' (סנהדרין דף ס"ה ע"ב) דקאי למי שמרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה. וכן הוא בטור ובש"ע יו"ד סימן קע"ט סעיף י"ג.

והרמב"ם שכתב בפ"א מע"ז ה"ג, זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שיבוא מת בחלום ויודיעו מה ששאל עליו, הוא פירוש על לשון רוח טומאה שבברייתא.

אבל כיוון שאיכא סברא לאסור מצד עצם הבקשה זולת מהשי"ת, מסתבר למהר"ח שאין להפקיע הקרא דודורש אל המתים מפשוטו, דהוא איסור גם מלבקש מהמתים שהם יתפללו עבורנו. והב"ח (ס"ס רי"ז הנ"ל) סובר כסברא שניה, דעדיפי לענין זה ממלאכים, ולכן שייך לבקשם שיתפללו בעדנו. וממילא דורש אל המתים הוא קאי רק למרעיב עצמו ולן בבה"ק כדי שתשרה עליו רוח טומאה...

15. שו"ע או"ח סימן תקפא

(ד) מכבסין ומסתפרין **בערב ר"ה**. (ויש נוהגין לטבול בערב ראש השנה משום קרי). (כל בו) ויש מקומות נוהגין לילך על הקברות ולהרבות שם בתחנונות, ונותנים צדקה לעניים (כל בו):

16. משנה ברורה על או"ח סימן תקפא

(כו) הקברות - **דביה"ק הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפלה נתקבלה שם יותר אך אל ישים מגמתו נגד המתים אך יבקש מהשי"ת שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר ויקיף הקברות ויתן צדקה קודם שיאמר התחנונות.** ואין לילך על קבר אחד ב"פ ביום אחד:

17. בית הלוי על בראשית פרק יח פסוק כז

ואנכי עפר ואפר. השפיל עצמו בשני הקצוות, דעפר מעולם לא היה בו צורה חשובה רק יכול לקבל צורה חשובה דיכולין לזרוע בו ויגדל כל הצמחים או לעשות ממנו כלי חשוב. ואפר מקודם היה בו צורה רק שעתה אינו יכול לעשות ממנו מאומה דאינו בר גיבול וגם אינו מגדל צמחים. וזהו שאמר על עצמו דמעולם לא היה דבר חשוב וגם אינו עומד להיות יוצא ממנו דבר חשוב. וזהו שאמרו במסכת חולין (דף י"ח) דבשכר שאמר אברהם ואנכי עפר ואפר זכה לעפר סוטה ואפר פרה. דאפר פרה הוא לטהר להטמא מכאן ולהבא. ועפר סוטה הוא לברר שהיתה מקודם טהורה עד עתה. ושניהם הם מדה כנגד מדה:

18. קרן אורה על מסכת תענית דף טו/א

רש"י בד"ה אפר מקלה כו' ואפר מקלה גנאי יותר מעפר סתם. הא דאיצטריך להכי היינו משום דפליגי אמוראי לקמן (ט"ז ע"א) למה נותנין אפר וחד אמר לומר הרי אנו חשובין לפניך כאפר ולדידי' תיקשי למה תנן במתניתין אפר מקלה לזה כתב רש"י ז"ל דבאפר מקלה יש גנאי יותר וגם הוא מודה דלכתחילה נותנין אפר מקלה אלא דאם אין אפר מקלה נותנין עפר סתם. אבל למ"ד כדי להזכיר עקידת יצחק בעינין דווקא אפר מקלה ועיין בלח"מ (פ"ד מהל' תעניות ה"א) מש"כ בזה. וכן משמע מקרא דאברהם דאפר מגונה יותר מדאמר (בראשית י"ח, י"ז) ואנכי עפר ואפר. ונראה דעפר אמר על שפלות גופו כי הוא עפר מן האדמה ואפר הוא על שפלות הנפש, כי בערך אש העליונה היא נחשבת לאפר וכן אמרו ז"ל (ילקוט שמעוני תזריע רמז תקנ"א) אדם אפר דם מרה בשר בושה סרוחה רמה. וידוע כי שם אדם על צורת הנפש ובשר הוא שם הגוף ומפני זה זכה אברהם בשכר שני אלו לשני מצות עפר סוטה ואפר חטאת, אפר חטאת לטהר טומאות הנפש כמו שנאמר (ויקרא כ"א א') לנפש לא יטמא כו' ועפר סוטה לטהר טומאות הגוף כמו שאז"ל (ברכות ל"א ע"ב) אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים. ובירושלמי (פ"ב ה"א) אמרו הטעם כדי להזכיר זכותו של אברהם אבינו ע"ה. ועל פי מה שכתבנו בכוונת רש"י ניחא נמי הא דיקשה מאי פליגי אמוראי לקמן בזה הא כבר אפליגי תנאי בזה בברייתא בגמרא (בעמ' ב) תנא קמא ורבי נתן אבל למה שכתבנו ניחא דאמוראי תרווייהו ס"ל כמתניתין דבעינן לכתחילה אפר מקלה ודו"ק:

19. תוספות מסכת תענית דף טז עמוד א

הר שיצאה ממנו הוראה לישראל - י"מ דזה ירושלם שנקרא על שם אברהם שקראוהו הר ה' יראה (בראשית כב) והעיר היה נקרא כבר שלם כדכתיב (שם יד) ומלכי צדק מלך שלם ונקרא ירושלם על שם יראה ועל שם שלם לכך אין אנו נותנין יו"ד בירושלם בין למ"ד למ"מ על שם שלם וההר נקרא מוריה על שם תורה כדכתיב (ישעיה ב) כי מציון תצא תורה וכתוב (דברים לג) יורו משפטיך ליעקב והוא לשכת הגזית המוריה זה סיני ונקרא מוריה על שם שממנו יצא מורא לעובדי כוכבים במתן תורה כדכתיב (תהלים עו) ארץ יראה וישקטה אי נמי רצה לומר דירושלם נקרא מוריה על שם שיש מורא לעובדי כוכבים על גדולתה ומתפחדים.

20. שערים מצויינים בהלכה

הר שיצא ממנו הוראה לישראל. פרש"י תורה לישראל כי מציון תצא תורה, יורו משפטיך ליעקב, ולשכת הגזית שבה עמדו הנביאים המוכיחים לישראל. והתוס' כתבו דזה ירושלים שנקרא על שם אברהם שקראה "הר ה' יראה", וכבר היה נקרא שלם כדכתיב (לך יד-יח) "ומלכי צדק מלך שלם", ונקרא ירושלים על שם יראה ועל שם שלם כו'. ויש לדקדק א"כ למה הקדימו שם של אברהם לשם של מלכי צדק, ונראה משום דכתיב (זכריה ח) "האמת והשלום אהבו", דהתורה שהוא האמת דהיינו היראה קודם לשלום דמקודם צריך שיהיה יראה כדי שיראה את האמת, דהשקר אינו מזדווג עם יראת שמים, ואח"כ יקיים השלום, ואם ירחוק את היראה והאמת מפני השלום, בסופו אינו לא שלום ולא אמת כידוע.

21. רש"י על תענית דף טז/א

אדם של צורה - בעל קומה, שישמעו ויקבלו דבריו להמריך את הלב:

22. הר"ן על הרי"ף מסכת תענית דף ו עמוד א

צורה. בעל קומה כדי שישמעוהו ויקבלו דבריו בהכנעת הלב:

23. מאירי על תענית דף טז/א

מעמידים אדם של צורה ר"ל אדם מסויים ושענינו מפורסם במעלה וחסידות ודבריו נשמעים

24. בן יהודע על תענית דף טז/א

שם אדם של צורה, פירוש בעל דרך ארץ ומצויין במלבושיו ומהלכו ודיבורו. ולפי דברי מהרש"א שפירש חכם במילי דעלמא, נראה לי להכי קרי ליה בעל צורה, כי מילי דעלמא הם צורה ודמיון למילי דשמיא. ובני ידידי כה"ר יעקב הי"ו פירש רצה לומר צדיק שיש לו צלם אלקים על פניו. אי נמי שיוכל להלביש דברים בתוך דברים, עד כאן דבריו נר"ו:

25. בן יהודע על תענית דף טז/א

שם אם אין אתה מרחם עלינו אין אנחנו מרחמים על אלו. קשה לפי פשוטם נראין אפקירותא. ונראה לי בס"ד הכונה, כיון דבהמות נוצרו בעבור האדם, ואם אין אתה מרחם עלינו לבטל הגזרה, אין אנחנו צריכין לרחם על אלו, כי אין צורך בהם:

26. דף על הדף תענית דף טז עמוד א

בגמ': אדם שיש בו עבירה ומתוודה ואינו חוזר בו, למה הוא דומה לאדם שתופס שרץ בידו שאפי' טובל וכו'. והובאו הדברים ברמב"ם (פ"ב דתשובה הלכה ג') ע"ש. אחרונים הסתפקו לגבי "טובל ושרץ בידו". האם ר"ל דנחשב כאילו נטמא מחדש בשרץ, או ר"ל דהטומאה הקודמת לא סרה ממנו, והגר"ח מבריסק זצ"ל בספרו (סטנסיל ע' רפג) הוכיח מזה שהגמ' מדמה אדם שמתוודה ואינו חוזר בו לטובל ושרץ בידו, וזה ודאי דאם מתודה ואינו חוזר לא חשיב כלל וידוי, ולפי"ז מוכח דג"כ טובל ושרץ בידו ר"ל שאין כאן כלל טהרה עכ"ל דדפח"ח.

וראה ברבינו יונה בשערי תשובה (שער א' אות י"א) שכתב לגבי מתודה בדברים ולא עוזב דחשיב כטובל ושרץ בידו וז"ל: עוד טומאתו בו ולא הועילה לו טבילה עכ"ל. ומפורש כדברי הגר"ח הנ"ל ודו"ק.

והנה בגמ' לפנינו וכנ"ל: אדם שיש בו עבירה ומתודה ואינו חוזר בו וכו', ויש לציין ענין פלא ברי"ף פרק יוחכ"פ שא"ל שם: אדם שיש בידו עבירה ומתודה וחוזר בו - למה הוא דומה לאדם שתופס שרץ בידו וכו' ע"כ. ויש הרבה לפלפל בזה.

27. ילקוט ישעיהו

גמרא דף טז עמוד ב

ביתו ריקם מן העבירה. הרמב"ם (הל' תעניות פ"ד ה"ד בעין משפט מצויין ה"ג, והוא טעות) פירש: היינו שלא יהיה בבניו ובבני ביתו וכל קרוביו הנלוים עליו, בעל עבירה. וכתב הב"י (או"ח סי' תקעט): דבכוונה פ"ו כן הרמב"ם, דאי לומר שהוא עצמו לא יהא בעל עבירה, מפרקו נאה כבר שמעינן ליה, כפי' הגמ', ומה בילדותו כש"כ בזקנותו. ועי' בגבורות ארי.

28. בן יהודע על תענית דף טז/א

... ועוד נראה לי ביתו רצה לומר גופו ריקם מן העבירה, כי העבירות רשומין על עצמות גופו של אדם, כדכתיב [יחזקאל ל"ב כ"ז] ותהי עונותם על עצמותם:

29. שערים מצויינים בהלכה

דף טז: באחת אומר תקעו, ובאחת אומר הריעו. עי' ברש"י דכשהיה אומר תקעו היו תוקעין תקיעה תרועה תקיעה, וכשהיה אומר הריעו התחילו בתרועה, תרועה תקיעה תרועה וכ"כ הרמב"ם (תעניות פ"ד הט"ו הי"ז). אבל הראב"ד סובר שלא היה אלא תקיעה בלא תרועה, ותרועה בלא תקיעה. וכ"כ הריטב"א לעיל (טו:). וכתב במהרש"א דתקיעה מורה על מדת הרחמים, ותרועה על מדת הדין, ויהיה מדת הרחמים מב' צדדין. וכבר כתבו בסה"ק על מה שכתוב במדרש וברש"י (בראשית א-א) דמתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים בדין, הקדים מדת הרחמים ושתפה למדת הדין, דלפ"ז מדת הרחמים הוא רק שותף, ולכן תוקעין תר"ת כדי להגביר מדת הרחמים מב' צדדין.

30. פתח עינים מסכת תענית דף טז עמוד ב

זה ש"ץ היורד לפני התיבה שאינו הגון. כתוב בלקוטי מהר"א פליף משם גליון. והדין נותן שאין להוריד לפני התיבה שום אדם שאינו הגון דאין קטיגור נעשה סניגור כדאמרו בר"ה ריש ראוהו ב"ד ואם אינו הגון הרי כל הצבור נענשים מפני שעולה רוגז בעבור תפלתו עכ"ל ובדרושים כתבנו טעם לחומר הדיבור אסור דקנה של אדה"ר לא נפגם וזה שהוא פוגמו גדול עונו. וכ"ש שליח צבור דכל הקהל תלויים בו חוטא ומחטיא. והדברים ק"ו היכא דנוטל שכרו משלם מכלל ופרט. ודעתם שיהיו מתוקנים על ידו וכלפי לייא מעורר הדין ויבא רוגז. תא חזי כמה גדול עונשו של ש"ץ הזה שלוקח ממונם ועלובה עדת ישראל שרחמ"ה ס"ר ודינא יתיב ועל הכל יביא אלהים במשפט וה' הטוב יכפר בעד כי"ר:

31. עיין במראה מקומות לדף טו לבירור הענין: וכך הנהיג רבי חלפתא בציפורי

הגדת הגיוני הלכה

אריאלי¹ וצ"ל לפי שחודש תשרי או חודש ניסן הם החדשים שעתידין ישראל ליגאל בהם, כמו שאמרו בגמרא²: ר' אלעזר אומר בתשרי עתידין ליגאל, ור' יהושע אומר בניסן עתידין ליגאל. ועל

לשנה הבאה בירושלים. על בנין ירושלים אנו מתפללים שלוש פעמים ביום. פעמיים בשנה מבקשים אנו במיוחד על בניינה, במוצאי יום הכפורים ובביל פסח. וביאר הגאון ר' יצחק

על כן נתנו בה עתה סימן של זמן ביאת הגואל, שאז תהיה ירושלים בבנינה ובשלמותה, ולא יחסר בה מאום, וכתבו בה ירושלים מלא על שם העתיד.

החיבור שחיבר הקב"ה יחדיו השם שנתן אברהם והשם שנתן לה שם בן נח, יש בו קיום הפסוק¹⁵: "ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו". ומצינו לשון יחדיו שהתורה חוזרת עליו כמה פעמים, בדרך לירושלים לשם קידוש ה', במסירות הנפש של אברהם ויצחק בהליכתם לעקדה להר המוריה, שנאמר¹⁶: "וילכו שניהם יחדיו" ופרש"י בלב שוה.

ומתוך שהשם ירושלים נולד על ידי התחברות, ניתן בירושלים הטבע של חיבור, והיא מסוגלת לחבר לכבוד. וכך דרש ר' יהושע בן לוי¹⁷ את הפסוק: "ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו", עיר שמחברת ישראל זה לזה. ולבי רוצה לומר שמחמת סגולה זו של ירושלים שהיא חיבור, לא נתחלקה ירושלים לשכטים. וירושלים מגעת גם למעלה מזה, שנתחברו בה עליונים ותחתונים. ותיומות הן, ירושלים של מעלה וירושלים של מטה. שדרשו במסכת תענית¹⁸ את הפסוק הנזכר: "ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו", כי שתי ירושלים הן שמחברות יחדיו, ירושלים של מעלה וירושלים של מטה. ורבנו בחיי¹⁹ מצא את שתי ירושלים מרומזים בשמה, שכן ירושלים לשון רבים, רבוי של זוג (כמו עינים, ידים ורגלים) ירושלים של מעלה וירושלים של מטה. ירושלים בהתרוממותה הוסיפה והתנשאה עד כסא הכבוד. שהרי היא נקראת עיר האלהים, שנאמר²⁰: "נכבדות מדובר כך עיר האלהים". ואנו כנגד זה אומרים: "ולירושלים עירך ברחמים

כן אומרים עתה לשנה הבאה בירושלים. ועי' מש"כ בד"ה אילו היה שם עמי מד - מה.

ירושלים קדושתה מעצמה, ועוד נתעלתה קדושתה לפי שבה נתמצתה קדושת ארץ ישראל כולה. כך אמרו במכילתא³: "עד שלא נבחרה ירושלים היתה כל ארץ ישראל ראויה לשכינה, משנבחרה ירושלים יצתה ארץ ישראל ונתכנסה השכינה בתוך ירושלים". ולא העיר בלבד מקודשת, אלא גם שמה מקודש, כי מפי עליון נקרא לה שמה. מעשה קריאת שמה כך היה. אמרו במדרש⁴, בראשונה היה שמה יְאָה. כך קרא לה אברהם, שנאמר⁵ "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה". גם שם בן נח נתן לה שם וקרא לה "שלם", שנאמר⁶: ומלכי צדק (שם בן נח)⁷ מלך שלם". אמר הקב"ה אם אני קורא למקום "יראה" כמו שקרא אותו אברהם, שם שהוא אדם צדיק מתרעם. ואם אני קורא אותו "שלם", אברהם שהוא אדם צדיק מתרעם. אלא אני קורא אותו "ירושלם" כמו שקראו שניהם יראה-שלם⁸. וביאר בעל מתנות כהונה⁹ שנתחברו א' וה' של יראה שהם בגימטריה ר' ובא השם ירושלם. וכתבו התוספות במסכת תענית¹⁰ כיון ששם העיר מחובר משתי מלים, מן "יראה" ומן השם "שלם" שאין בו יו"ד, על כן השם ירושלים נכתב חסר יו"ד אחרי ה-ל, ירושלם. וכך הוא כתוב בתנ"ך. חוץ מקצת מקומות שהוא כתוב מלא יו"ד. אחד מהם במגילת אסתר, כאן ירושלים מלא, שנאמר¹¹: "איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי... אשר הגלה מירושלים". ר' שלמה אלקבץ הביא בספרו "מנות הלוי"¹² שמצא כתוב טעם לזה. כיון שאמרו חז"ל¹³ שכל ספרי נביאים עתידיים ליבטל בכוא הגואל, חוץ ממגילת אסתר שהיא קיימת גם לעתיד לבא, שנאמר¹⁴: "וזכרם לא יסוף מזרעם",

חובתו". וכמה טעמים אמרו בזה הראשונים³⁴. בעל שבלי הלקט³⁵ אמר בשם אחיו ר' בנימין, כיון שאמרו במדרש כשנחלקה מלכות בית דוד כפרו ישראל בשלושה דברים, כפרו בהקב"ה, בבית המקדש ובמלכות בית דוד... ואין נגאלין עד שיחזרו ויתבעו שלושתן. על כן תיקנו להזכיר שלשתן בברכת המזון ובתפלת שמונה עשרה. ואין זו עצה טובה בלבד שאם יתבעו ייענו, אלא שיש בזה גם אוהרה, שאם לא יתבעו ייענשו. כך כתב הרד"ק בפירושו לשמואל³⁶ שעונשם של ישראל בימי דוד שפרצה בהם מגפה, בא להם על שלא תבעו בניין בית המקדש. ונשא המדרש קל וחומר ואמר: ומה אם אלו שלא היה בימיהם המקדש ולא חרב בימיהם, נפלו מבני ישראל על שלא תבעו אותם. אנו שהיה בימינו מעולם, וחרב בימינו, על אחת כמה וכמה. לפיכך התקינו זקנים ונביאים ליטע תפילה בפיהם של ישראל, להיות מתפללים שלוש פעמים ביום השב שכינתך ומלכות לציון וסדר העבודה לירושלים. ור' יהודה הלוי כשריבר על הזמן שירושלים תיכנה אמר בלשונו הרמה³⁷: "ירושלים תכנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה". משום כך כשאנו מספרים בליל הפסח בענייני הגאולה, קבעו לומר לשנה הבאה בירושלים.

באלה שנכספו אליה מרחוק והוציאו נפשם בגעגועים אליה, היו אבי זקני ר' יהושע יצחק ב"ר אריה מירסקי ואמי זקנתי מרת שרה רבקה בת ר' חיים צבי ראטנר, ובתם חנה, ה' ינקום דמם, שנרצחו עם שאר קדושי קהילת נאווהרדק ביום יח כסלו תש"ב.

תשוב". ולא עוד אלא שהיא נקראת על שמו של הקב"ה, שאמר ר' שמואל בר נחמני משם ר' יונתן²¹: שלושה נקראו על שמו של הקב"ה, אחד מהם ירושלים. שנאמר בסוף יחזקאל: "סביב שמונה עשר אלף ושם העיר מיום ה' שָׁמָה". ודרש אל תקרי שָׁמָה אלא שָׁמָה. "טיבו לקרתא (טוב לעיר) דשמה כשם אלהה"²². ושמותיו של הקב"ה שם אלהים ושם אדנות לשון רבים, וגם פעולות הקב"ה אמורות בלשון רבים, כגון²³: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", "הבה נרדה ונבלה שם שפתם"²⁴, "כי שם נגלו אליו האלהים"²⁵ ועוד. לשונות אלה שפקרו בהם המינים²⁶, אמרו חכמים שתשובתן כצידן²⁷. שאחרי "נעשה אדם בצלמנו" נאמר²⁸: "ויברא אלהים את האדם בצלמו". ובצד "הבה נרדה ונבלה שם שפתם" נאמר²⁹: "וירד ה' לראות את העיר". ובצד "כי שם נגלו אליו האלהים" נאמר³⁰: "לא אל העונה אותי ביום צרתי". ואם תאמר למה השתמש הכתוב בלשון רבים שיש בו כדי ליתן פתחון פה לפוקרים, אמת תשובתן בצידן, אבל למה לי פקרו למה לי תשובתן בצידן?

וביאר ר"א אבן עזרא³¹ כי לשון רבים דרך כבוד הוא. וכן דרך המלכים לדבר בלשון רבים. ובלשון הקודש דרך כבוד לומר על גדול לשון רבים, כמו אדונים, בעלים³². ולפי זה אנו שקוראים ירושלים בלשון רבים, אף הוא דרך כבוד ומעלה לעיר האלהים.

במסכת ברכות³³ עוסקת הגמרא בתוכן הברכות של ברכת המזון, וא"ר אליעזר: "כל שלא אמר... ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי